

خطای فاحش در ترجمه

رحمان افشاری

در این مقاله نویسنده دو نمونه «خطای فاحش» در ترجمه دو کتاب مهم را ذکر می‌کند و دلیل احتمالی چنین خطاهایی را بررسی کرده و پاسخ خود را نیز می‌آورد. خطای فاحش خطایی است که در اثر بی‌توجهی یا بی‌اطلاعی مترجم ایجاد می‌شود و دو فرق عمده آن با خطای معمولی این است که اولاً مترجم معمولاً با توسل به عقل سلیم می‌تواند از بروز چنین خطایی جلوگیری کند و ثانیاً خواننده با یافتن چنین خطایی در ترجمه، اعتمادش را به مترجم و ترجمه به کلی از دست می‌دهد.

• بی‌توجهی به عقل سلیم

آیا می‌توان تصور کرد نویسنده‌ای درباره اصطلاحات ویتگنشتاین فرهنگی بنویسد و در ابتدای کتابش به «ضعف دایره لغاتش» اشاره کند و بابت آن از صبوری همسر و دخترش تشکر کند؟ فرهنگ اصطلاحات ویتگنشتاین به ما می‌گوید: بله، می‌شود. در این ترجمه، سخن نویسنده، که آلمانی‌زبان و استاد فلسفه دانشگاه زوریخ است، چنین آمده است:

در پایان می‌خواهم از گابی (Gabi) و سونیا (Sonja) به خاطر تحمل صبورانه زندگی تحت D-words اسفناک تشکر کنم (ص ۱۴).

روشن است که از این ترجمه چیزی نمی‌توان فهمید. از این‌رو مترجم لازم دیده است برای D-word پانویس بنویسد: «D-word همان Dictionary Word است. منظور مؤلف اشاره به ضعف دایره لغاتش می‌باشد. (م)» مترجم همین برداشت را در مقدمه خود نیز تکرار کرده است و علت دشواری ترجمه را آلمانی‌زبان بودن نویسنده و «ضعف دایره لغات» انگلیسی او دانسته است. از بررسی ترجمه همین جمله چند نکته می‌توان آموخت:

در زبان انگلیسی برای اشاره به اسمی که به هر دلیل نخواهند آن را بیان کنند، حرف اول آن را در ابتدای کلمه word می‌آورند. نویسنده از این روش در سپاسگزاری خود استفاده کرده است. احتمالاً هر زمان که همسر یا دختر نویسنده از او خواسته‌اند با آنها به مسافرت، تفریح، مهمانی و... برود، او کار بر فرهنگ اصطلاحات در دست تألیف را پیش کشیده است. بعید نیست که کلمه Dictionary در نزد همسر و دختر نویسنده به اسمی ناخوشایندی تبدیل شده

باشد. از این رو نویسنده با استفاده از این روش و افزودن صفتی منفی به D-word خواسته است به این ماجرا اشاره کند و از همسر و دخترش تشکر کند که این وضع ناگوار را تحمل کرده‌اند. اصل جمله به انگلیسی به قرار زیر است:

Finally, I wish to thank Gabi and Sonja for the patience with which they have put up with life under the wretched D-word.

بنابراین D-word در این جمله اشاره به همین فرهنگ اصطلاحات ویتگنشتاین است که به انگلیسی با نام *A Wittgenstein Dictionary* منتشر شده است. D-word در اینجا به جای Dictionary نشسته است و با صفت wretched به معنای «لعنتی، نکبتی، کوفتی» و نه «اسفبار» همراه شده است.

نویسنده در این جمله در واقع از گابی و سونیا، احتمالاً همسر و دخترش، تشکر می‌کند، زیرا آنان [در مدتی که او مشغول تدوین این فرهنگ بود]، مجبور بودند صبورانه زندگی با این فرهنگ لعنتی را تحمل کنند! مترجم چون متوجه معنای سخن نویسنده نشده، خیال‌پردازی کرده و او را به «ضعف دایره لغاتش» متهم کرده است. او حتی D-word را D-words نوشته است تا با آنچه در پانویس می‌آورد، مغایر نباشد.

این کتاب مهم به آلمانی و با عنوان *Wittgenstein-Lexikon* ترجمه شده است. نظر به اینکه زبان آلمانی این امکان را به مترجم می‌دهد تا او نیز از همان روش نویسنده استفاده کند، مترجم کتاب، که خود استاد فلسفه در دانشگاه آزاد برلین است، D-word را به L-Wort ترجمه کرده است تا هم فرم و هم محتوای سخن نویسنده را بی‌کم‌وکاست منتقل کند:

Schließlich möchte ich Gabi und Sonja für die Geduld danken, mit der sie dem Leben im Zeichen des vermaledeiten L-Worts begegnet sind.

L-Wort در زبان آلمانی می‌تواند به هر کلمه‌ای اطلاق شود که با حرف L شروع می‌شود. برای مثال در نزد عشاق به Liebe (عشق) و Ich liebe dich (دوستت دارم)، اما اینجا به Lexikon یعنی به همین فرهنگ اصطلاحات ویتگنشتاین ارجاع می‌دهد.

آیا در فارسی نیز چنین امکانی وجود دارد؟ اگر وجود داشته باشد، می‌توان مانند مترجم آلمانی از آن استفاده کرد، و اگر وجود نداشته باشد، باید دید ترجمه‌شناسی (علم ترجمه، مطالعات ترجمه) چه می‌گوید. یکی از پارادایم‌های هشتگانه در ترجمه‌شناسی، پارادایم زبان‌شناختی است و یکی از رویکردهای آن تأکید بر معادل‌یابی در زبان مقصد و رساندن معناست. اگر ما در زبان فارسی چنین امکانی نداریم تا مانند زبان آلمانی محتوای سخن نویسنده را در فرم دلخواه او بیان کنیم، باید بکوشیم در درجه نخست معنا را برسانیم، به‌ویژه

در کتابی فلسفی که رساندن درست و بی‌کم‌وکاست معنا دست بالا را دارد.

• بی‌توجهی به منطق متن

نورمن ملکم در کتاب خود خاطره‌ای از ویتگنشتاین نقل می‌کند که به فارسی چنین ترجمه شده است:

در شبانگاه در حال قدم‌زدن در خیابان Jesus Green بودیم، او به Cassiopeia اشاره کرد و گفت که آن W بوده و ویتگنشتاین معنا می‌داده است. (خاطراتی از ویتگنشتاین، نورمن ملکم، ۵۰)^۱

شاید اکثر خوانندگان با خواندن این جمله متوجه منظور ویتگنشتاین نشوند، اما خوشبختانه مترجم کتاب پانویسی برای آن آورده است تا ما جمله را بهتر بفهمیم. او برای Cassiopeia نوشته است: «در اساطیر یونان همسر کفتوس و مادر اندرومدا. (م.)»

با خواندن این پانویس متوجه می‌شویم که متأسفانه خود مترجم نیز به درد خوانندگان ترجمه‌اش مبتلا است. کافی است توضیح او را در جمله بگذاریم تا موضوع بهتر عیان شود:

در شبانگاه در حال قدم‌زدن در خیابان Jesus Green بودیم، ویتگنشتاین به کاسیوپه خانم، که همسر کفتوس و مادر اندرومدا بود، اشاره کرد و گفت که آن W بوده و ویتگنشتاین معنا می‌داده است!

هر جمله درست از منطقی پیروی می‌کند که بر صورت و معنای آن حاکم است. بر صورت جمله قواعد دستور زبان حکم می‌رانند و بر مضمون آن قواعد عقلی. اصل انگلیسی جمله چنین است:

Once when we were walking across Jesus Green at night, he pointed at Cassiopeia and said that it was a 'W' and that it meant *Wittgenstein*. (Ludwig Wittgenstein, *A Memoir*, Norman Malcolm, 29)

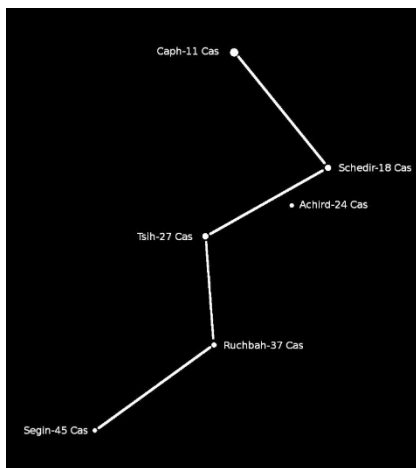
از ساخت جمله می‌توان فهمید که Cassiopeia نمی‌تواند نام زنی باشد، زیرا در متن برای آن ضمیر اشاره *it* آمده است. فعل جمله، یعنی *point*، نیز در اینجا به معنای با انگشت به چیزی یا کسی اشاره کردن است، درحالی‌که آن مرحومه مغفوره، موجودی اسطوره‌ای است و اگر هم نمی‌بود، قرن‌ها از وفات او گذشته بود. مضمون جمله نیز با این پانویس مترجم به هم می‌ریزد: خواننده درمی‌ماند که نام «همسر کفتوس و مادر اندرومدا» چه ربطی به حرف W و نام Wittgenstein دارد!

روشن است که به‌ضرب واژه‌نامه‌های یک‌زبانه یا دوزبانه نمی‌توان به‌جنگ این جمله رفت.

باید به دانشنامه‌های معتبر رجوع کرد. اگر حتی به دایرةالمعارف فارسی، که بیش از نیم‌قرن از انتشار آن می‌گذرد، رجوع کنیم، متوجه می‌شویم که این دانشنامه برای Cassiopeia دو مدخل باز کرده است:

۱. کاسیوپه: در افسانه‌های یونانی زوجه کفنوس (شاه حبشه) و مادر آندرومده؛
۲. ذات‌الکرسی: صورت فلکی نیمکره شمالی که آن را به صورت زنی نشسته بر تختی تصویر کرده‌اند [...] نام یونانی آن، به مناسبت افسانه اساطیری کاسیوپه است.

روشن است که معنای اول مناسب متن نیست، بلکه باید معنای دوم را اختیار کنیم. بنابراین حتی با ارجاع به دانشنامه‌ای قدیمی می‌توان جمله را بی‌غلط ترجمه کرد. اما مشکل فهم آن هنوز باقی است. جمله می‌گوید: «ویتگنشتاین به ذات‌الکرسی اشاره کرد و گفت که آن W بوده و ویتگنشتاین معنا می‌داده است». منظورش چه بود؟

هر متن علاوه بر بیان موضوع مورد نظر نویسنده حاوی لایه‌های پیدا و پنهانی است که از زبان اثر شروع می‌شود و تا عرصه‌های فرهنگ و اجتماع امتداد می‌یابد. اینکه نویسنده از چه واژه‌هایی استفاده کرده، آنها را چگونه و در چه ساخت و بافت و مرتبه زبانی و سبک و مانند آن به کار برده است، لایه‌های زبانی متن را تشکیل می‌دهند. هر واژه یا جمله متن می‌تواند بار فرهنگی و اجتماعی نیز داشته باشد که معمولاً از نظر پنهان است. از این رو بایسته است مترجم، افزون بر دانستن زبان مبدأ و مقصد و احاطه به

موضوع، از لایه‌های پنهان متن نیز اطلاع کافی داشته باشد. اگر به همین Cassiopeia بازگردیم، معلوم می‌شود که مترجم بدون اطلاع مقدماتی از اخترشناسی نمی‌تواند این خاطره ویتگنشتاین را دریابد و به خواننده منتقل کند. اما اگر به یکی از کتاب‌های این رشته یا به دانشنامه‌های معتبر و جدید رجوع کند، متوجه می‌شود که هرگاه ستاره‌های صورت فلکی ذات‌الکرسی را با خطوطی فرضی به هم وصل کنیم، پیکره‌ای شبیه W پدید می‌آید. تصویر بالا این موضوع را بهتر نشان می‌دهد. ویتگنشتاین در واقع به این صورت فلکی اشاره می‌کند و نه به نام «همسر کفنوس و مادر اندرومدا». چون این صوت فلکی شبیه حرف W است، آن را نشانه نام خود، Wittgenstein می‌داند که هر شب در آسمان می‌درخشد! در آن ترجمه البته دو خطای دیگر نیز وجود دارد:

۱. Jesus Green نام خیابان نیست، بلکه نام پارکی در شهر دانشگاهی کمبریج در انگلستان است. از دیدن حرف اضافه پیش از آن و نیز از خود متن می‌توان حدس زد که نام خیابان نیست.
۲. گفته ویتگنشتاین چون به صورت نقل قول غیرمستقیم آمده است، نباید با صیغه ماضی ترجمه شود.

با توجه به آنچه گفته شد، می‌توان جمله را چنین ترجمه کرد:

یک شب که از میان [پارک] جیزس گرین (Jesus Green) می‌گذشتیم، ویتگنشتاین به ذات‌الکرسی اشاره کرد و گفت که این W است و به معنای ویتگنشتاین است.

این ترجمه به پانویس نیاز ندارد، همان کاری که مترجم آلمانی کرده است:

Einmal gingen wir nachts über Jesus Green; er deutete auf die Kassiopia und sagte, das sei ein "W" und bedeute *Wittgenstein*.

اما مترجم فارسی می‌تواند توضیح مختصری برای ذات‌الکرسی و پیکره W مانند آن در پانویس بیاورد تا خواننده ناآشنا به اخترشناسی معنای جمله را خوب بفهمد و اطلاعی از لایه پنهان آن نیز به دست آورد.

---

^۱ این شاهد را مدیون دوست فاضلم دکتر ابوذر نجفی هستیم. با سپاس از او که اجازه داد آن را در این مقاله بیاورم.